

KANSALLISKIRJASTON KUVAILUPOLITIikka
”aineistot tunnistettaviksi ja käyttöön”

Johtoryhmän käsittely 9.2.2012
Johtokunta hyväksynyt 14.3.2012

Kuvailupolitiikka-työryhmä:

Tuula Haapamäki (puheenjohtaja)

Sirkka Havu

Nina Hyvönen

Tiina Ison

Marina Ivanova

Katri Kananen

Eila Kupias

Sinikka Luukkanen

Tarja Mäkinen

SISÄLLYS

1. Johdanto: kuvaileva metatieto
2. Kuvailutyön määrittely ja ohjeistus
 - 2.1. Mitä kuvailu on
 - 2.2. Kuvailua ohjaavat standardit, suositukset ja ohjeistot
3. Kuvailupolitiikka strategisen ohjauksen välineenä ja toteuttajana
4. Kansalliskirjasto kansainvälisenä kehittäjänä
5. Kansalliskirjasto ohjaa ja tukee
6. Kansalliskirjaston kuvailupolitiikan kohteet ja osa-alueet
 - 6.1. Kansallisbibliografiatyö
 - 6.2. Kansalliskirjaston eri kokoelmien kuvailu
 - 6.3. Digitoitavien aineistojen kuvailu

Liitteet:

1. Sanasto
2. Standardit

1. Johdanto: kuvaileva metatieto

Kuvaileva metatieto on tiedonhakijan avain tietoon. Kansainvälisille standardeille ja tietomalleille perustuvan metatiedon avaaminen verkkoon mahdollistaa metatiedon rikastamisen ja hyödyntämisen yli organisaatio ja kansakuntien rajojen.

Kirjastoaineistojen kuvailu on kehittynyt yhden kokoelman kirjaluetelosta kirjastojen yhteisiksi viitetietokannoiksi ja yhteisluetteloiksi, joiden kuvailua ohjaavat kansainväliset kuvailustandardit. Yhteisluettelot palvelevat aineiston paikannusta ja perustiedonhakua. Standardinmukaiset kansallisbibliografiat ja muut kirjastotietokannat mahdollistavat myös julkaisujen kuvailutietueiden jakelun.

Kirjastot ja erityisesti kansalliskirjastot tuottavat luotettavaa ja auktorisoitua metatietoa, kuten henkilönimet, paikannimet, teosten nimet. Nykyisenkaltaisesta tietokanta- ja tietueympäristöstä tullaan siirtymään semanttisen verkon ja uudenlaisen tiedonmallinnuksen avulla nykyistä huomattavasti rikkaampaan aineistojen kuvailuun, joka tarjoaa käyttäjille dynaamista, globaalia ja linkitettyä metatietoa. Olemassa olevaan metatietoon tai sen elementteihin voidaan lisätä uutta metatietoa, sitä voidaan laajentaa ja linkittää ja luoda suhteita eri elementtien välille. Käyttäjä voi suhteuttaa verkkoympäristössä esiintyvän metatiedon omaan näkökulmaansa ja tarpeeseensa.

Kansalliskirjasto on strateginen toimija kuvailevan metatiedon organisoinnissa

Kansalliskirjasto rakentaa laadukkaan ja taloudellisen kuvailevan metatiedon kansallisen tuotantoympäristön ja metatietovarannon. Kansalliskirjasto tuottaa kansallisesti yhteen toimivaa ja semanttisesti yhteismitallista kuvailevaa metatietoa, joka perustuu funktionaaliseen tiedonmallinnukseen (RDA-kuvailustandardi). Kansalliskirjasto avaa kuvailevan metatietonsa avoimeen verkkoon edelleen hyödynnettäväksi.

2. Kuvailutyön määrittely ja ohjeistus

Kuvailupolitiikka määrittelee periaatteet kaikkien kirjastoaineistojen kuvailuun

Kuvailupolitiikka määrittelee erikseen Kansalliskirjaston vastuut kansallisbibliografian, käsittää myös kansallisdiskografian, tuottajana Suomessa. Se tarkoittaa bibliografista valvontaa Suomen osalta eli vastuuta suomalaisen julkaisutuotannon bibliografisesta kuvailusta.

Kuvailupolitiikka määrittelee kuvailun tavoitteet, siten että

- tiedonhaku ja aineiston saatavuus helpottuu
- bibliografisten ja auktoriteettitietueiden yhteiskäyttöisyys eri organisaatioissa toteutuu
- bibliografisten ja auktoriteettitietueiden kansainvälinen yhteiskäyttöisyys mahdollistuu
- kuvailutyö tehostuu ja tulee entistä taloudellisemmaksi

Kansalliskirjasto takaa, että sillä säilyy kuvailun asiantuntijuus ja että asiantuntijuutta kehitetään jatkuvasti.

Kuvailupolitiikassa otetaan huomioon ne kirjastoaineistojen kuvailulinjaukset, jotka on aiemmin määritelty Kansalliskirjaston kokoelma-, säilytys- ja digitointipolitiikassa.

Kuvailun tulee olla järjestelmä- ja formaattiriippumatonta

Kuvailupolitiikka ei ota kantaa tiedontallennusformaatteihin, ohjelmistoihin eikä järjestelmiin sinänsä. Kuvailevan metatiedon täysimääräinen hyödyntäminen ja kuvailun kehittäminen vastaamaan digitaalisen tiedonjakelun vaatimuksia asettaa kuitenkin tuleville tiedon tallennukseen ja jakeluun liittyville järjestelmille uudenlaisia vaatimuksia.

2.1. Mitä kuvailu on

Kuvailulla tarkoitetaan kuvailun kohteen identifiointia, bibliografista kuvailua, sisällönkuvailua ja auktoriteettivalvontaa

Kuvailun kohde on tavallisimmin julkaisu tai sen osa, mutta se voi olla myös teos tai teoksen osa, julkaisematon dokumentti tai sisältökokonaisuus. Virtuaalisessa ympäristössä toimittaessa kuvailun kohteena voi olla mitä monimuotoisimmat 'sisällöt' ja niiden kontekstit. Kirjastoaineistojen kuvailutyö on siirtymässä uudenlaiseen tiedonmallinnukseen perustuvaan entiteettien ja näiden välisten suhteiden kuvaukseen. Kuvailupolitiikassa käytetään kuvailun kohteesta joko termiä dokumentti tai entiteetti.

Bibliografisella kuvailulla tarkoitetaan joukkoa bibliografisia tietoja, joiden avulla dokumentti (kuvailun kohde) tunnistetaan.

Auktoriteettivalvonnalla on identifioiva ja yhteen kokoava tehtävä. Identifioinnin avulla erotetaan samannimiset henkilöt tai yhteisöt toisistaan. Ohjeellisen hakumuodon määrittelyn lisäksi nimen eri variaatioista tehdään viittaukset, henkilön eri identiteetit (esim.

todellinen nimi ja salanimi) tai yhteisöjen aiemmat ja uudet nimimuodot yhdistetään toisiinsa. Yhtenäistettyjen nimekkeiden avulla kootaan yhteen saman teoksen eri versiot.

Tunnisteet yhdistettynä metatietoon tukevat julkaisujen tunnistamista, käsittelyä ja löytyvyyttä. Tunnisteita käytetään identifioimaan entiteettejä ja linkittämään niitä toisiinsa. Lisäksi tunnisteet kokoavat entiteettiin liittyvät metatietoelementit yhteen. Globaaleiden tunnisteiden (esim. ISTC, ISNI, ISBN, ISSN) ja verkkojulkaisujen pysyvien tunnisteiden (URN) sisällyttäminen linkitettyyn dataan parantaa metatiedon linkittyvyyttä ja lisää sen luotettavuutta.

Kuvailun tehtävä on mahdollistaa halutun aineiston löytäminen, identifiointi, valinta, paikantaminen ja käyttöön saaminen

2.2. Kuvailua ohjaavat standardit, suositukset ja ohjeistot

Kuvailussa käytetään kansainvälisiä ja näihin perustuvia kansallisia standardeja

Tavoitteena on tiedon siirrettävyys ja käytettävyys eri kirjastojen, maiden ja järjestelmien kesken. Kuvailu tehdään vain kerran ja tietoja vaihdetaan kansallisesti ja kansainvälisesti.

Kansalliskirjasto osallistuu kansainvälisten luettelointiperiaatteiden, -sääntöjen ja muiden kuvailutyöhön liittyvien standardien kehittämiseen. Kansalliskirjasto vastaa niiden suomentamisesta ja suomalaisten sovellusten toteutuksesta sekä edistää periaatteiden tunnettuutta ja noudattamista suomalaisissa kirjastoissa.

Kansalliskirjaston kuvailutyössä noudatetaan seuraavia standardeja, sääntöjä, ohjeita ja suosituksia:

Julkilausuma kansainvälisistä luettelointiperiaatteista, suom. 2009 (Statement of International Cataloguing Principles by IFLA Cataloguing Section and IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code)

Periaatteet pohjaavat maailmanlaajuisiin luettelointiperinteisiin sekä käsitteelliseen tietomalliin Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR). Luettelointiperiaatteiden tarkoituksena on ohjata luettelointisääntöjen ja niihin liittyvien auktoriteettitietojen kehittämistä, siten että bibliografisten kuvailujen rakenne saataisiin mahdollisimman yhdenmukaiseksi kaikkialla maailmassa. Periaatteita voidaan soveltaa kirjastojen, arkistojen, museoiden ja muiden yhteisöjen laatimiin bibliografioihin ja muihin tiedostoihin. Niiden tarkoituksena on luoda yhdenmukainen lähestymistapa kaikentyyppisten bibliografisten aineistojen kuvailuun ja sisällönkuvailuun. Kansainvälinen asiantuntijaryhmä, jonka työhön

Kansalliskirjaston asiantuntijat osallistuvat, tarkastelee näitä periaatteita säännöllisesti ja tekee tarpeen mukaan uudistamishdotuksia.

Suomalaiset luettelointisäännöt

Kirjastoaineistojen bibliografinen kuvailu Suomessa eli Suomalaiset luettelointisäännöt perustuu kuvailun kansainvälisiin ISBD-sääntöihin (ISBD = International Standard Bibliographic Description). Eri aineistoille laaditut säännöt on *uudistettu ja julkaistu / otettu käyttöön* Kansalliskirjaston verkkosivuilla nimellä *Kirjastoaineistojen kuvailusäännöt*. Uudistukset perustuvat IFLAn luettelointijaoston hyväksymiin uudistettuihin englanninkielisiin sääntöihin Consolidated ISBD (2011). Uusissa kuvailusäännöissä on yhdistetty eri aineistotyyppien kuvailusäännöt yhdeksi säännöksi, yksinkertaistettu mm. tiedonlähteiden valintaa ja tietojen pakollisuutta koskevia sääntöjä sekä pyritty entistä paremmin ottamaan huomioon digitaaliset julkaisut ja uudet käsitteellisen mallinnuksen periaatteet.

Suomalaisten luettelointisääntöjen toinen osa, *Hakutiedot*, sisältää säännöt, joiden perusteella määritellään julkaisusta vastuussa olevat tekijät. Se määrittelee, miten nimestä muodostetaan ohjeellinen hakumuoto. Ohjeelliset hakumuodot voivat koskea myös teosten nimiä.

Kansalliskirjasto tulee siirtymään näistä ISBD- ja AACR-sääntöihin perustuvasta kuvailukäytännöstä *RDA-standardin* (Resource Description and Access) käyttöön. RDA-standardi on rakennettu erityisesti digitaalisia aineistoja ja verkkoympäristöä silmällä pitäen. Sen kuvailu- ja hakutieto-ohjeet perustuvat tiedonmallinnuksen teoriaan (FRBR, FRAD ja FRSAD), joka määrittelee tiedonhakijan mielenkiinnon kohteet (entiteetit) ja näitä kuvailevat tiedot (attribuutit) sekä entiteettien keskinäiset suhteet. Suhteiden avulla käyttäjä saa tiedon esim. saman teoksen eri laitoksista, käännöksistä ja fyysisistä ilmiäsuista.

Sisällönkuvailu

Kansalliskirjaston sisällönkuvailu perustuu kontrolloiduille asiasanastoille. Kansalliskirjasto ylläpitää ja kehittää yhteistyössä kirjastojen, arkistojen ja museoiden kanssa tesaurusmuotoisia asiasanastoja *YSA* (Yleinen suomalainen asiasanasto) ja *MUSA* (Musiiikin asiasanasto) sekä näiden ruotsinkielisiä vastineita *Allärs* (Allmän tesaurus på svenska) ja *CILLA* (Specialtesaurus för musik).

Valmiita luettelointitietueita muista tietokannoista poimittaessa hyödynnetään myös erikielisiä ja eri sanastoihin perustuvia sisällönkuvailuja.

Kansalliskirjasto käyttää kansallisbibliografiatyössä ja kansalliskokeelman luokituksessa *UDK-luokituskaaviota* (Yleinen kymmenluokittelu) ja *Yleisten kirjastojen luokitusjärjestelmää* (YKL), jotka perustuvat kansainvälisiin luokitusstandardeihin.

Semanttisen webin ympäristössä ontologiat ja muut konelukuiset sanastot mahdollistavat sisällöllisesti toisiinsa liittyvien dokumenttien löytyvyyden. Kansalliskirjasto on ollut mukana semanttisen verkon ontologioiden kehittämishankkeessa (FinnONTO, 2003-2012.) Siinä kehitetty yleinen suomalainen ontologia (YSO) perustuu Yleiselle suomalaiselle

asiasanastolle. Kansalliskirjasto tulee koordinoimaan ontologioiden kehittämistä yhteistyössä erikoisontologioiden tuottajien kanssa ja edistämään niiden käyttöä erityisesti digitaalisten aineistojen kuvailussa. Ontologioiden hyödyntäminen kuvailussa mahdollistaisi myös julkishallinnon organisaatioiden tuottamien tietojen ja tietovarantojen sisältöjen semanttisen yhteismitallistamisen yhteisesti käytettyjen käsitteiden avulla.

3. Kuvailupolitiikka strategisen ohjauksen välineenä ja toteuttajana

Kirjastoaineistojen kuvailu ja metatiedon tuottaminen on Kansalliskirjaston ydintehtävä ja strateginen painopiste.

Kansalliskirjasto kuvailee omat kokoelmansa, kehittää kuvailun työvälineitä yleiseen käyttöön ja rakentaa siten kuvailun infrastruktuuria.

Kansalliskirjaston tehtävänä on tuottaa suomalaista julkaisutuotantoa kuvaavaa bibliografista tietoa, joka on kattavaa, ajantasaista, laadukasta, luotettavaa ja auktorisoitua.

Kansalliskirjaston tehtävänä on lisätä ainutlaatuisten, kansallisen tason tutkimusinfrastruktuuriksi määriteltyjen kokoelmiensa tunnettuutta ja tarjota kokoelmiin perustuvia tietosisältöjä tutkimusaineistoksi ja kansalaisten käyttöön.

Kansalliskirjaston laajojen kokoelmien ja niihin sisältyvien aineistojen tulee olla kattavasti kuvailtu, jotta ne olisivat täysimittaisesti hyödynnettävissä. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi tulee tehdä pitkäjänteinen suunnitelma, jossa otetaan huomioon teknisen kehityksen mahdollistamat automaattiset metatiedon tuottamisen menetelmät, verkostomaiset tiedon tuottamisen mahdollisuudet ja avoimesti saatavana olevan metatiedon hyödyntäminen.

Kuvaileva metatieto on digitaalisen kirjaston välttämätön infrastruktuuri

Julkaisujen määrän räjähdysmäinen kasvu, julkaisumaailman muuttuneiden tuotanto- ja julkaisumenetelmien, kirjaston toimintaympäristön, digitaalisen kirjaston sekä koko informaatioympäristön muutoksen myötä kuvailun metatiedon merkitys on entisestään korostunut. Kuvailevaa metatietoa tuotetaan entistä enemmän yhteistyössä, hajautetusti, sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla ja verkkoympäristössä kehitettävien välinein. Kokoelmien käyttöä verkkoympäristössä edistetään myös digitoimalla paperimuotoisia kokoelmaluetteloita ja asettamalla ne näkyville Kansalliskirjaston digitaalisen kirjaston palvelussa.

Kansalliskirjasto on kuvailevan metatiedon vastuullinen asiantuntija ja kehittäjä

Kansalliskirjasto tarjoaa ohjeistusta, koulutusta, työvälineitä sekä palveluita, joita kirjastot, muistiorganisaatiot ja muut informaatioketjun toimijat hyödyntävä t omassa metatietotuotannossaan. Metatiedon täysimittainen hyödyntäminen edellyttää, että kuvailun standardeja, tiedontallennuksen formaatteja ja järjestelmiä kehitetään vastaamaan toiminnallisuuksiltaan nykyaikaisten kirjastojen ja koko informaatioketjun tarpeita.

Tavoitteena metatiedon yhteisöllinen tuottaminen ja avoin jakaminen

Kansalliskirjasto edistää kuvailevan metatiedon yhteiskäyttöisyyttä avaamalla tuottamaansa metatietoa vapaaseen verkkoon ja kehittämällä sosiaalisen metatiedon tuottamistapoja. Näin pyritään metatiedon taloudelliseen tuottamiseen, rikastamiseen ja hyödyntämiseen yli organisaatorajojen.

Kuvailu- ja metatieto- osaaminen on Kansalliskirjaston ydinosaamista, jota on jatkuvasti ylläpidettävä ja kehitettävä.

Metatiedon asiantuntijan on jatkossa hallittava kokonaisvaltainen aineistojen kuvailu, auktoriteettityö ja sisällönkuvailu. Keskeisiä osaamisalueita on tietomallien teorioiden hallinta, standardien osaaminen, tiedonhakumekanismien hallinta ja informaatioteknologian tuntemus. Hänellä on oltava ammatillisen kuvailuosaamisen lisäksi yleissivistystä, ymmärrystä kulttuurista ja sisältöjen konteksteista sekä monipuolista kielitaitoa.

Kuvailussa siirrytään noudattamaan tiedonmallinnukseen perustuvia standardeja (RDA-standardin käyttöönotto 2014), jolloin kuvailutyötä tekeviltä odotetaan monitaitoisuuden lisäksi aivan uudenlaista ajattelua.

Keskitettyjen metatietopalvelujen tuottaminen sekä toisaalta hajautetun tuotannon ohjaus ja koordinointi edellyttää, että Kansalliskirjaston osaaminen on korkeatasoista.

4. Kansalliskirjasto kansainvälisenä kehittäjänä

Kansalliskirjasto toimii aktiivisesti kuvailevaan metadataan liittyvien standardien, kansainvälisten ohjeiden ja suositusten kehittäjänä. Kansalliskirjasto on jäsen kansainvälisissä kehittämisorganisaatioissa ja työryhmissä sekä asiantuntijoiden muodostamissa verkostoissa. Tämä työ edellyttää jatkuvuutta, pitkäjänteisyyttä ja riittävää resursointia. Kansainväliseen kehittämistyöhön osallistumalla Kansalliskirjasto voi varmistaa, että kehittämistyö tukee myös suomalaisten kirjastojen tarpeita. Kansainvälinen yhteistyö tukee myös siihen osallistuvan henkilökunnan osaamisen kehittymistä.

Kansainvälisten työryhmien ajatusten välittäminen paikalliselle tasolle sekä uusien tulevien käytäntöjen keskusteluttaminen ja välittäminen muille kuvailuorganisaatioille on yksi Kansalliskirjaston keskeisiä tehtäviä. Olennaista on yhdistää kansallista osaamista, välttää työn ja kehittämisen päällekkäisyyksiä sekä hyödyntää keskinäistä kehitystyötä eri organisaatioiden kesken.

5. Kansalliskirjasto ohjaa ja tukee

Kansalliskirjaston kuvailupolitiikka antaa suuntaviivoja koko kirjastokentälle ja muille muistiorganisaatioille, julkaisualalle sekä julkishallinnolle näiden kehittäessään omia kuvailukäytäntöjään yhteisten tavoitteiden mukaisesti.

Kirjastojen, arkistojen ja museoiden tietovarantojen laatu ja kattavuus sekä aineistojen luettelointi- ja kuvailukäytännöt ovat vaihtelevia. Tiedon löytyvyyden edistämiseksi on kuitenkin tarkoituksenmukaista yhtenäistää käsityksiä tiedon laadusta ja kattavuudesta, sekä yhtenäistää kuvailukäytäntöjä. Yhtenäiset kuvailukäytännöt tukevat kehitystä kohti semanttisesti yhteismitallisia uusia tiedonmallinnustapoja.

Kirjastoverkon yhteinen kehittämiselin on Kirjastoaineistojen kuvailun ohjausryhmä, jonka tehtävänä on kehittää kansallisia bibliografisia kuvailusääntöjä kansainvälisten standardien mukaisesti, laatia suomalaiset säännöt sovellusohjeineen ja esimerkkeineen koko kirjastoverkon käyttöön sekä tiedottaa ja kouluttaa. Ryhmä seuraa alan kansainvälistä kehitystä, antaa lausuntoja ja kehittämisehdotuksia kansainvälisille kehittämisorganisaatioille.

Kansalliskirjaston tehtävänä on luoda standardienmukaiset kuvailun kansalliset linjaukset ja ohjeistukset. Kansalliskirjasto ohjaa ja tukee kuvailuorganisaatioita omien paikallisten ratkaisujen löytämisessä, jotta ne täyttävät kansalliset ja mahdollisuuksien mukaan kansainväliset standardit.

Kansalliskirjaston auktoriteettitietokanta yhdenmukaistaa auktoriteettitietoja kansallisesti ja edistää niiden yhteistä tuottamista.

Tunnisteiden ja nimiauktoriteettien sekä yhtenäisten kuvailukäytäntöjen käyttäminen on välttämätöntä, jotta mahdollistetaan onnistunut tiedonhaku yhteisissä palveluissa huolimatta siitä, että metatietoa tuotetaan erilaisissa taustajärjestelmissä. Kansalliskirjaston ohjaus luo ennen kaikkea yhteisymmärrystä kuvailutyötä tekevien ammattilaisten keskuudessa.

Kansalliskirjasto toimii kuvailua koskevan tiedon ja osaamisen välittäjänä sekä vaikuttaa aktiivisesti yhteisten käsitteiden ja ymmärryksen luomiseen. Kansalliskirjaston asiantuntijarooliin kuuluu kuvailua koskevan kokonaisnäkömyksen luominen ja eri kirjastoissa tehtävän kuvailun ohjeistaminen, esim. kansallisen metatietovarannon tuotantoympäristössä.

Kansalliskirjaston tarjoaa suuntaviivoja ja ohjeistusta myös järjestelmätoimittajille sekä muille yksityisille julkaisu- ja kirja-alan toimijoille. Tarvitaan esimerkiksi kirja-alan yhteisten kuvailutietojen määrätietoista ja monipuolista kehittämistä yhteistyössä eri toimijoiden kanssa metatietojen semanttisten rakenteiden synnyttämiseksi.

Yhteisöllisesti tuotettu metatieto, esim. kansalaisten täydentämät kuvailutiedot, tulee täydentämään ja rikastamaan kuvailun ammattilaisten tuottamaa metatietoa. Jotta yhteisöllisesti tuotettua metatietoa voitaisiin parhaiten hyödyntää eri muistiorganisaatioissa ja tietojärjestelmissä, myös tälle metatiedon tuottamisen kasvavalle osa-alueelle tulisi löytää yhteiset suuntaviivat.

6. Kansalliskirjaston kuvailupolitiikan kohteet ja osa-alueet

Tehokkaalla kuvailulla kirjaston kokoelmat ja aineistot ovat käyttäjän saavutettavissa

Kansalliskirjastossa kokoelmat voidaan kuvailutavoitteiden suhteen jakaa seuraaviin kokonaisuuksiin:

- kansalliskokoelma, jota kuvastavat kansallisbibliografia ja -diskografia
- ainutkertaiset historialliset aineistot ja niistä muodostetut kokoelmat
- käsikirjoitus- ja arkistoaineistot ja -kokoelmat
- karttuva tiedekokoelma
- aineistoista ja kokoelmista uudelleen tuotetut (mikrokuvatut, digitoidut) aineistokokonaisuudet

Näihin aineistoihin kuuluu myös ns. digitaalisena syntyneitä aineistoja, e-julkaisuja ja verkkojulkaisuja. Niiden kuvailua koskevat edellisen jaon mukaiset tavoitteet.

Kansallisbibliografiatyölle on kansainvälisesti määritelty tavoitteet ja laatuksiteerit. Kriteerit perustuvat ennen kaikkea ns. globaalin bibliografisen valvonnan ideaan. Tavoitteena on, että kun kukin maa, kansakunta tai kielialue luetteloit oman kansallisen julkaisutuotantonsa yhteisin kriteerein, syntyy maailmanlaajuinen kattavuus. Kansallisbibliografian tuottaminen on olennainen osa vapaakappalelain (1.1.2008 alkaen Laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä) toteuttamista, kansallisen julkaisutuotannon saattamista tutkijoiden ja muiden tarvitsijoiden käyttöön.

Kansalliskirjaston vastuu laadukkaasta ja ohjeellisesta kuvailutavasta ja -tasosta ulottuu myös sellaisiin kirjaston kokoelmiin, joiden aineisto on ainutlaatuista ja liittyy sekä Kansalliskirjastoon ja Helsingin yliopistoon edeltäjinään että Suomen historian vaiheisiin. Tällaisia kokoelmia ovat kirjaston historialliset kokoelmat, lukuisat erikoiskokoelmat ja käsikirjoituskokoelma.

Karttuvan tiedekokoelman kuvailussa hyödynnetään lisääntyvää kirjastojen kansallista ja kansainvälistä yhteistyötä ja tavoitellaan kattavampaa kuvailutietojen vaihtoa. Ostoin ja vaihdoin karttuvan kirjallisuuden kuvailutiedoista poimitaan yli 70%.

6.1 Kansallisbibliografiatyö

Kansalliskirjasto huolehtii suomalaisen julkaisutuotannon bibliografisesta valvonnasta ja kantaa vastuun siitä, että Suomen kirjallisen ja äänitteiden julkaisutuotannon vuosittaiset viitetiedot ovat vapaasti kansalaisten käytettävissä. Nämä tiedot kootaan kansallisbibliografiaan - ja diskografiaan, joiden sisältö laaditaan pääosin vapaakappaleina saatavasta aineistosta.

Kansallisbibliografialta ja -diskografialta edellytetään laajaa kokonaiskuvaa suomalaisesta julkaisutuotannosta, mikä asettaa erityiset vaatimukset bibliografiselle kuvailulle. Kuvailussa käytetään kansainvälisiä ja niistä johdettuja kansallisia kuvailusääntöjä ja standardeja, jotka koskevat sekä bibliografian sisältöä että rakennetta, jolla tiedot esitetään. Bibliografiatyössä on vuosien mittaan kehitetty myös omia painotuksia ja laajennuksia, jotka kuvaavat suomalaisen julkaisumaailman erityispiirteitä ja lisäävät tietojen käytettävyyttä.

Kansallisbibliografian käyttäjäkuntaa ovat kirjastot, kirja- ja musiikkikaupat, kustannusmaailma, rahoittajat, tilastollisia tietoja tarvitsevat, tekijänoikeusorganisaatiot ja lisäksi kaikki, jotka työssään tai vapaa-aikanaan tarvitsevat bibliografisia tietoja.

Lisävaatimuksia kuvailutyölle asettavat velvoitteet, joita Kansalliskirjastolla on tilastotietojen tuottajana niin kansalliseen kuin kansainväliseen käyttöön.

Kansallisbibliografiassa - ja diskografiassa olevan metatiedon tulee pysyä sisällöltään tasalaatuisena, jotta siitä tuotettava, esim. aikasarjatyypinen tutkimus on mahdollista. Tiedon vertailtavuutta edistävät yhdenmukaistetut tekijöiden nimimuodot, johdonmukaisesti toteutettu sisällönkuvailu ja luokituskäytäntö. Musiikkiaineistossa tarvitaan lisäksi kokoomäänitteiden teoskohtaista kuvailua, johon yhdistyy ohjeellinen tekijä/teos -kirjaus.

Kansallisbibliografia on se keskeinen työympäristö, jossa Kansalliskirjasto kehittää ja toteuttaa monipuolista metatieto-osaamistaan. Kansalliskirjasto edistää bibliografisten tietojen monipuolista käyttöä, erityisesti metatiedon siirtoa ja vaihdettavuutta eri formaateissa. Yhä tärkeämmäksi käy myös yksittäisten tietoelementtien irrottaminen omista yhteyksistään tarkoituksena muodostaa uusia kokonaisuuksia. Metatiedon standardien mukainen yhteensopivuus edesauttaa tiedon kaksisuuntaista kulkua: yhteistyökumppaneilta saatavan metatiedon vastaanottamista omaan käyttöön sekä itse tuotetun metatiedon luovuttamista eri toimijoiden tarpeisiin.

Bibliografiatyön yhteydessä Kansalliskirjasto ylläpitää, jakaa ja valvoo huomattavaa osaa julkaisualan ja musiikin tunnisteista ja niihin liittyvästä metatiedosta.

Tulevana kehityshaasteena on kuvailutyön keskeisten elementtien, henkilö- ja yhteisönimien vieminen kansainvälisen, avoimen linkitetyn datan piiriin ja vastavuoroisesti sieltä saatavan tiedon hyödyntäminen. Korkealaatuisten metatietojen ja bibliografisen valvonnan ansiosta kansallisbibliografia on sopivin ympäristö, jossa digitaalista ympäristöä tukevia uusia kuvailustandardeja ja tiedon mallinnuksia testataan ja sovelletaan ensimmäisenä.

6.2 Kansalliskirjaston eri kokoelmien kuvailu

Historiallisten kokoelmien kuvailu

Kansalliskirjaston historiallisiin kokoelmiin kuuluvat

- ennen vuotta 1800 painettu kirjallisuus kokonaisuudessaan,
- historiallisesti merkittävät, kokonaisina säilytettävät yksityiskirjastot
- autonomian aikana (1828–1917) vapaakappaleina saatu Venäjän valtakunnan alueella, muilla kuin slaavilaisilla kielillä, painettu kirjallisuus: Arabica, Armeniaca, Caucasia, Estonica, Georgica, Hebraica, Lettonica, Lithuanica, Persica, Russica, Turcica.

Historiallisten kokoelmien kuvailu edellyttää sekä kirjahistorian että vanhan kirjan kuvailun erityisasiantuntemusta ja monipuolista kielitaitoa. Kansalliskirjasto ylläpitää kirjahistoriallisen tutkimuksen kannalta välttämättömän analyyttisen bibliografian osaamista. Kaikkien historiallisiin kokoelmiin kuuluvien julkaisujen kuvailussa hyödynnetään jo saatavilla olevia metatietoja ja tehdään yhteistyötä harvinaiskielten ja -kulttuurien asiantuntijoiden kanssa.

Muiden kuin slaavilaisten ja länsieurooppalaisten kielten erikoiskokoelmien kuvailu edellyttää laajaa harvinaiskielten taitoa, ja se on mahdollista toteuttaa vain vähitellen, erillisten tutkimus- ja digitointiprojektien yhteydessä.

Käsinpainettu kirja asettaa kuvailulle erityisvaatimuksia ja edellyttää erityisosaamista. Sen identifiointi edellyttää yleensä koko teoksen painoshistorian selvittämistä ja se kuvaillaan myös historiallisena esineenä. Suomessa vain Kansalliskirjastossa on vanhan kirjan (1450–1800) kuvailun kehittämisen ja ohjeistamisen kannalta riittävän laajat käsipainoajan kokoelmat.

Arkistoaineistojen kuvailu

Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma sisältää suomalaiseseen oppi- ja sivistyshistoriaan liittyvien henkilöiden ja yhteisöjen arkistoja sekä käsikirjoituksia. Kokoelma karttuu edelleen musiikkiin, oppi- ja sivistyshistoriaan sekä Helsingin yliopistoon liittyvillä aineistoilla.

Arkistot muodostavat monitasoisia ja erilaisia suhdeverkostoja sisältäviä asiakirjakokonaisuuksia ja sen vuoksi myös arkistojen kuvailu on monitasoinen. Kuvailulla pyritään arkistokokonaisuuden sisällön intellektuaaliseen hallintaan, mikä pitää sisällään aineiston löydettävyyden lisäksi sen asettamisen oikeaan kontekstiinsa. Arkistoaineistoa kuvailtaessa yksittäisten asiakirjojen tietosisältöjen kuvailun sijaan tehdään sisällönkuvailu,

joka perustuu arkistonmuodostajan tehtävien, arkistonmuodostusprosessin sekä asiakirja-aineiston analyysiin ja esittämiseen. Kuvailutiedot sisältävät oleellisena osana myös tiedot aineiston julkisuudesta ja käyttöoikeuksista.

Kansalliskirjasto noudattaa Arkistolaitoksen ohjeita kokoelmiinsa sisältyvien arkistoaineistojen kuvailussa. Kuvailussa on käytetty Arkistolaitoksen julkaisemaa ohjeistusta Arkistojen kuvailu- ja luettelointisäännöt (1997), joka pohjautuu alan kansainvälisen organisaation ICA:n kuvailustandardeihin.

Toimintaympäristön muutokset ja käyttäjien tarpeet edellyttävät kuitenkin kuvailukäytäntöjen arviointia ja kehittämistä. Käsikirjoituskokoelman varsin monipuolisten arkistoaineistojen osalta on kuvailussa hyödynnettävä myös uusien RDA:n kaltaisten standardien suomia mahdollisuuksia. Kehitystyötä tehdään yhteistyössä Kansallisarkiston kanssa .

Karttuvan tiedekokoelman kuvailu

Ulkomaisen aineiston kuvailussa käytetään kansainvälisiä ja suomalaisia kuvailusääntöjä ja standardeja. Sisällönkuvailussa käytetään Yleistä suomalaista asiasanastoa.

Karttuvan tiedekokoelman kuvailussa merkittävä apuväline on poimintaluettelointi. Kuvailutietoja saadaan toisten kirjastojen tietokannoista Suomesta ja ulkomailta. Poimituissa tietueissa tehdään välttämättömät muutokset ja täydennykset, formaatti- ja merkkikonversiot, mutta periaatteena on, että käsin tehtäviä muutoksia olisi mahdollisimman vähän. Esimerkiksi kuvailun kieltä ei tarvitse muuttaa eikä ulkomaisia sisällönkuvailuja poistaa. Kuvailutietojen vaihto kirjastojen kesken on osa kirjastojen yhteistyötä ja toiminnan tehostamista ja rationalisointia.

Vaikka valmiita kuvailutietoja on saatavilla, silti osa aineistosta joudutaan luetteloimaan kokonaan itse. Primaariluetteloinnin osuus on 10–40%, riippuen aineiston luonteesta, iästä ja kielestä.

On sitten kysymys ulkomaisen aineiston poiminta- tai primaariluetteloinnissa, on kuvailusääntöjen tuntemus ja riittävä kielitaito välttämätön. Ohjeellisten hakumuotojen suomalaisten käytänteiden tunteminen vaatii kuvailutyötä tekevältä ammattitaitoa ja sivistystä. Aineistoja sisällönkuvailtaessa ja muista tietokannoista saatavia asiasanoja arvioitaessa on lisäksi edellytyksenä riittävä aihealueen ja kokoelmien tuntemus.

Kansalliskirjasto on kyrillisen luetteloinnin osaamiskeskus. Kansalliskirjastossa on erityisosaamista, joka liittyy kyrillisellä merkkijärjestelmällä tehtävään tallennukseen ja hakuun. Kirjasto jakaa kyrillisen tallennuksen osaamista muille organisaatioille.

6.3. Digitoitavien aineistojen kuvailu

Digitoimalla Kansalliskirjasto mahdollistaa kokoelmiensa laajemman saatavuuden ja käytettävyyden sekä uudelleen käytön ajasta ja paikasta riippumatta ottaen kuitenkin huomioon tekijänoikeudet.

Digitoitujen aineistojen kuvailulla Kansalliskirjasto edistää dokumenttien bibliografisen ja sisällön kuvailun lisäksi aineistojen yksilöllistä identifiointia, löydettävyyttä, haettavuutta, saatavuutta ja käyttöä virtuaaliympäristöissä.

Digitoinnin yhteydessä hyödynnetään jo olemassa olevaa kuvailevaa metatietoa. Kansalliskirjastossa on päädytty ns. kahden tietueen malliin eli alkuperäisellä dokumentilla ja siitä valmistetulla digitaalisella kopiolla on kumpaisellakin oma kuvailu. Näiden välille luodaan linkit. Digitointituotannon aikana luodaan pysyvät tunnisteet ja linkitys alkuperäisteoksen, digitaalisen kopion sekä mahdollisten osakohteiden välillä.

Digitoinnin yhteydessä voidaan teoskokonaisuuksista "rakenteistamalla" eriyttää osakohteita eli aggregaatteja ja luoda niille osakohtetason metatietoa, jonka avulla parannetaan aineistojen käytettävyyttä digitaalisessa ympäristössä.

Digitointiprosessissa luodaan myös täydentävää kuvailevaa metatietoa. Alkuperäisteosten kuvailua voidaan rikastaa ja parantaa näin myös alkuperäisten sisältöjen löydettävyyttä ja saatavuutta virtuaaliympäristöissä. Tällä menetelmällä voidaan myös luoda metadataa aikaisemmin luetteloimattomille aineistoille (esim. pienpainatteet). Digitaalisten sisältöjen analyysiä ja kuvailun työmenetelmiä voidaan edelleen kehittää mm. automaattisen tekstin analyysin ja kieliteknologian kehityksen myötä.

Linkitetyn datan menetelmillä ja pysyvien tunnisteiden avulla voidaan digitaalisista dokumenteista ja osa-kohteista yhdistämällä luoda uusia luotettavia aineistoja tutkimuskäyttöön.

LIITE 1. SANASTO

Annotointi – aineiston kuvaamista, luokittelua ja jäsentelyä systemaattisella tavalla

Asiasana - julkaisun olennaisen kohteen ilmaiseva sana, jollaisten mukaan julkaisut indeksoidaan

Attribuutti - Entiteetin ominaisuus.

Auktorisoitu nimimuoto - Nimimuoto, joka on valittu entiteetin auktorisoiduksi hakutiedoksi, joka on laadittu ja muodostettu sääntöjen ja standardien mukaisesti

Auktoriteettitietue - Tietoelementtien joukko, joka identifioi entiteetin ja joka helpottaa entiteetin auktorisoidun hakutiedon tai muun sitä koskevan hakutiedon löytämistä

Auktoriteettivalvonta

Bibliografinen kuvailu - Joukko bibliografisia tietoja, joiden avulla bibliografinen resurssi tunnistetaan

Bibliografinen resurssi - Kirjasto- ja vastaaviin muihin kokoelmiin kuuluva entiteetti, joka on tiedollisen tai taiteellisen toiminnan tulos. FRBR-mallissa bibliografisia resursseja ovat entiteetit: teos, ekspressio, manifestaatio ja kappale.

Bibliografinen tietue - Joukko tietoelementtejä, joiden avulla bibliografinen resurssi kuvaillaan ja löydetään sekä resurssiin liittyvät teokset ja ekspressiot tunnistetaan

Bibliografinen universumi - Kirjastojen, arkistojen, museoiden ja muiden informaatioyhteisöjen kokoelmiin liittyvät kohteet.

Yleinen bibliografinen valvonta (UBC)

Entiteetti - Tiedollisen tai taiteellisen toiminnan tuloksia (teos, ekspressio, manifestaatio ja kappale): agentteja (i.e., henkilöitä, perheitä/sukuja, yhteisöjä), jotka ovat vastuussa tiedollisten ja taiteellisten sisältöjen luomisesta, sekä niiden sisällön tuottamisesta ja jakamisesta fyysisessä muodossa, ja huolehtivat tuotteen säilyttämisestä. Teoksen aiheet voivat olla myös entiteettejä (teos, ekspressio, manifestaatio, kappale, henkilö, perhe/suku, yhteisö, käsite, kohde, tapahtuma, paikka)

Hakutieto - Nimi, termi, koodi yms., jonka avulla bibliografinen tai auktoriteettitietue voidaan etsiä ja identifioida.

Kontrolloitu hakutieto - Auktoriteettitietueen hakutieto.

Kuvaileva luettelo - Se osa luettelointia, joka sisältää sekä kuvailutiedot että muut kuin sisältöä koskevat hakutiedot.

Manifestaatio - Teoksen ekspression fyysinen ilmentymä.] Manifestaatio voi olla kokoomateos, yksittäinen teos tai osakohde. Manifestaatiot voivat koostua yhdestä tai useammasta fyysisestä osasta.

[Lähde: FRAD, mukautettuna IME ICC]

Sisällönkuvailu - Sisällönkuvailussa tietueeseen lisätään kontrolloidut asiasanat ja/tai luokitusnotaatiot.

Suhde (Relationship) – Entiteettien tai niitä edustavien esimerkkien välinen tarkoin määritelty suhde.

Tekijä - henkilö, perhe/suku tai yhteisö, joka on vastuussa teoksen tiedollisesta tai taiteellisesta sisällöstä.

Teos - Yksittäinen tiedollinen tai taiteellinen luomus (i.e., tiedollinen tai taiteellinen sisältö).

Tunniste - Numero, koodi, sana, ilmaus, logo, tunnusmerkki jne., joka liittyy entiteettiin ja erottaa tämän muista entiteeteistä siinä käsitejärjestelmässä (domain), mihin tunnus kuuluu.

Yhteisö - Organisaatio, joukko henkilöitä tai järjestöjä, jotka tunnetaan erityisellä nimellä ja jotka toimivat tai voivat toimia yhtenä kokonaisuutena.

LIITE 2. Standardit, säännöt ja ohjeistot

Arkistojen kuvailu- ja luettelointisäännöt (1997), joka pohjautuu alan kansainvälisen organisaation ICA:n kuvailustandardeihin.

Suomalaiset luettelointisäännöt

Kirjastoaineistojen kuvailusäännöt (2011)

YSA- Yleinen suomalainen asiasanasto

Allärs - Allmän tesaurus på svenska

MUSA - Musiikin asiasanasto

CILLA - Specialtesaurus för musik

UDK - Yleinen kymmenluokittelu

YKL – Yleisten kirjastojen luokitusjärjestelmä

AACR2 – *Anglo-American Cataloguing Rules, 2nd ed.*

FRBR - Functional Requirements for Bibliographic Records

- <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf>
- Funktionaalisen luetteloinnin malli
- Tähän liittyvät myös auktoriteettitietueiden mallit **FRAD** (Functional Requirements for Authority Data) ja **FRSAR** (Functional Requirements for Subject Authority Data)

FRAD – *Functional Requirements for Authority Data: A Conceptual Model*

FRBR – *Functional Requirements for Bibliographic Records*

FRSAD – Functional Requirements for Subject Authority Data

ISBD – *International Standard Bibliographic Description*

RDA – *RDA: Resource Description and Access.*

ISBN International Standard Book Number – pysyvän, päättyvän julkaisun kansainvälinen standarditunnus

ISSN International Standard Serial Number – päättymättömän, jatkuvan julkaisun kansainvälinen standarditunnus

ISMN International Standard Music Number - nuottijulkaisun kansainvälinen standarditunnus

ISTC - International Standard Text Code - tekstimuotoiselle aineistolle annettava teostason tunnus, joka kokoaa yhteen teoksen erilaisia manifestaatiota (julkaistuja tuotteita).

ISNI International Standard Name Identifier – kansainvälinen henkilön ja yhteisön nimien tunnus

METS - Metadata Encoding & Transmission Standard

- <http://www.loc.gov/standards/mets/>
- digitaalisen kirjaston objektien standardi, jolla voidaan paketoita yhteen kuvailuun, hallintointiin ja rakenteeseen liittyvää metadataa
- käyttää XML-skeemaa

URI - Uniform Resource Identifier

- <http://tools.ietf.org/html/rfc3986>
- määrittelee yleiset periaatteet ja perusrakenteen verkossa käytettäville tunnistejärjestelmille (URL, URN jne.)
- RFC 3986

URN - Uniform Resource Name

- <http://www.kansalliskirjasto.fi/julkaisuuala/urn.html>
- Verkkojulkaisun ainutkertainen ja pysyvä tunnistus
- RFC 2141

OpenURL

- http://www.niso.org/kst/reports/standards?step=2&gid=None&project_key=d5320409c5160be4697dc046613f71b9a773cd9e
- Sisältää elektronisen julkaisun yksilöimiseen tarvittavat tiedot
- Tieto siirretään asiakkaan käyttämästä järjestelmästä (OpenURL source) linkityspalveluun (OpenURL target), joka sisältää ajantasaiset tiedot julkaisun sijainnista ja käyttöoikeuksista.

ONIX

- <http://www.editeur.org/onix.html>
- Kustannusalan kehittämä kansainvälinen standardi, jolla kuvataan ja jolla voidaan välittää Internetissä tuote- ja kustantajatietoja sähköisessä muodossa
- Uusi ISBN-standardi edellyttää julkaisijoiden toimittavan teostiedot tässä formaatissa

UBC Universal Bibliographic Control

Kirjastoissa käytössä (maaliskuu 2011) olevat säännöt:

Jatkuvien julkaisujen kuvailu (Kansalliskirjasto ja Kansallinen luetteloinnin ohjausryhmä, 2007)

Monografioiden kuvailu (Kansalliskirjasto ja Kansallinen luetteloinnin ohjausryhmä, 2006)

Audiovisuaalisen aineiston kuvailu (Kuva ja ääniaineiston kuvailutyöryhmä, uud. laitos. 1990)

Kartta-aineiston kuvailu (KALSKE-projekti, sääntötyöryhmä, 1989)

Elektronisen aineiston kuvailu (Elektronisen aineiston kuvailusääntötyöryhmä,1999)

Vanhojen monografiajulkaisujen kuvailu (kääntäneet ja suomalaiseen aineistoon soveltaneet Sirkka Havu ja Rita Nyqvist, 1993)

Nuottijulkaisujen kuvailu (Nuottijulkaisujen kuvailusääntötyöryhmä, uud. laitos 1991)

Osakohteiden kuvailu (Luettelointisääntötyöryhmä, 1990)

Suomenkieliset kuvailusäännöt pohjautuvat seuraaviin alkuperäisjulkaisuihin:

- ISBD(M), 2002 revision
- ISBD(CR), 2002 revision
- ISBD(NBM), rev. 1987
- ISBD(CM), rev. 1987
- ISBD(ER), rev. 1997
- ISBD(A), 1991
- ISBD(PM), rev. 1991
- Guidelines for the Application of the ISBDs to the Description of Component Parts, 198